

Izvjешća, ocjene, prikazi

Okrugli stol *Iskustva poučavanja Povijesti u nastavi na daljinu*, Kliofest, 15. 5. 2020.

U okviru Kliofesta 15. svibnja 2020. održan je Okrugli stol na temu Iskustva poučavanja Povijesti u nastavi na daljinu. Okrugli stol je vodila Dijana Dijanić Pleško, a sugovornice su bile profesorice Povijesti, Marija Gabelica iz Srednje škole Koprivnica, Natalija Jadrić iz Gimnazije Karlovac, Kristina Jerčić iz Ekonomske i upravne škole Split, profesorica Jerčić uz Povijest predaje i Kulturnu baštinu, Suzana Pešorda iz Gimnazije Sesvete i Karolina Ujaković iz V. gimnazije u Zagrebu. Sugovornice, svaka iz svog konteksta, izdvojile su primjere dobre prakse, te izazove s kojima su se zajedno s učenicima i roditeljima susretale u okolnostima pandemije COVID-19, potresa u Zagrebu i nastave na daljinu.

Pokazalo se da nastava na daljinu ne dozvoljava rad koji bi bio identičan radu kada se nastava izvodi u živo u školi. Nastava na daljinu zahtijeva veći angažman nastavnika u pripremi materijala, radnih listića, esejskih zadataka, primjerenih povijesnih zemljovida, te primjerenih povijesnih izvora koji bi učenike motivirali na samostalan rad (samoučenje), zaintrigirali i potaknuli njihove misaone procese. Kolegice su se složile kako je vrlo teško održavati ritam nastave koja se temelji na kvalitetnim dodatnim sadržajima kojih u pravilu nedostaje. Pripreme za nastavu oduzimale su dosta vremena, no

dio materijala mogao se pronaći u video lekcijama kolega koje su bile objavljene na Loomenu. Sadržaje se moglo koristiti djelomično ili u cijelosti ovisno o programima i izvedbenim planovima što je bilo od pomoći.

Nastava na daljinu bila je održavana najčešće asinkrono što je učenicima omogućavalo da sami određuju ritam učenja čime su imali kontrolu nad ritmom rješavanja zadataka. Najčešće su učenicima bili zadavani tjedni zadatci, a komunikacija s učenicima je bila održavana redovito i svakodnevno ukoliko im je bila potrebna pomoć i pojašnjenje. Ipak, dio učenika želio je zadatke riješiti prema rasporedu, te je s nastavnicima sinkrono komunicirao i predavao riješene zadatke. Svjesni da je veći dio obitelji radio od kuće, te da često obitelji imaju više školske djece nastavnici su se prilagođavali ritmu učenika.

Pokazalo se da je nedostatak održavanja nastave na daljinu, kako je to bilo organizirano na proljeće 2020., bila nemogućnost usmenog ispitivanja, i kod ispravljanja negativnih ocjena koje je učenik dobio tijekom nastave koja je bila održavana u školi, za predmete čija je satnica manja od 3 sata tjedno, a prema Uputama za vrednovanje i ocjenjivanje tijekom nastave na daljinu koje su privremeno zamjenjivale Pravilnik. Dio učenika, koji su bili u situaciji da su trebali ispravljati negativne ocjene, je pisane analize sa specifičnim pitanjima na koja su trebali odgovoriti u zadanom vremenu prepisivao/ kopirao s interneta ili drugih izvora što je prolongiralo

ispravljanje ocjena. Nastavnici su se prilagodili takvoj situaciji osmišljavanjem specifičnih zadataka. Nastava na daljinu je otvorila i pitanje praćenja postignuća učenika i vrednovanja, jer su te informacije učenicima korisne ukoliko su jasne i razumljive, te ukoliko im nastavnik može primjerom pokazati kako bi dobro riješen zadatak trebao izgledati. Učenicima su problem predstavljali zadatci koji su se bavili pitanjima društvene povijesti, dok su zadatke vezane uz političku povijest rješavali najčešće vrlo uspješno.

Ključno u nastavi na daljinu bilo je održavati interes učenika za temu o kojoj ne znaju ništa ili malo znaju u okolnostima kada nema izravnog doticaja s nastavnikom i drugim učenicima iz razreda. To se može postići pravilnim odabirom sadržaja i zadataka, te dobrim udžbenicima koji će biti motivirajući za učenike i koji će tako potaknuti njihov interes za daljnje istraživanje. Problemsko učenje, kada učenici dobiju zadatak koji sami trebaju riješiti proširujući svoja činjenična znanja, bilo je najuspješnije, jer je bilo motivirajuće i poticajno za učenike. Pogotovo se pokazalo uspješnim u istraživanju zavičajne povijesti, jer su učenici mogli prezentirati znanja stečena ranije tijekom školovanja ili vlastitim istraživanjima. Nemogućnost izvođenja terenske nastave tijekom nastave na daljinu onemogućila je učenike da stječu znanja i vještine izvan nastavnog procesa u odgojno obrazovnim ustanovama, kao i međusobno zblizavanje i bolje upoznavanje s nastavnicima. Neizostavno je bila potrebna i podrška roditelja koji su poticali učenike da sami rješavaju zadatke.

Dijana Dijanić Pleško

Izveštaj Podrška nastavnicima, učenicima i roditeljima tijekom nastave na daljinu

Tijekom epidemije COVID-19 došlo je do prilagodbe cjelokupnoga nastavnog procesa, a sve u svrhu očuvanja zdravlja te sprječavanja širenja koronavirusa.

U prvom valu epidemije, u proljeće 2020., odlukom Stožera civilne zaštite RH i MZO-a u nekoliko je dana bilo potrebno organizirati nastavu na daljinu. U takvim je okolnostima uz veliki trud učenika, učitelja/nastavnika i roditelja školska godina 2019./2020. privedena kraju.

Školska godina 2020./2021. započela je radom u školi, ali pod novim okolnostima jer smo se morali prilagoditi epidemiološkoj situaciji i upoznati niz novih pravila i ponašanja koje je izdao Stožer civilne zaštite RH i MZO.

Nastavu smo organizirali u skladu s novonastalom situacijom te ju provodili frontalnim i individualnim oblicima rada.

Nažalost, zbog nagloga rasta novooboljelih početkom prosinca veliki dio škola je opet započeo s nastavnom na daljinu. Učitelji/nastavnici su od početka školske godine imali podršku MZO-a, izrađeni su prijedlozi izvedbenih godišnjih kurikuluma za sve nastavne predmete u svim razredima pa tako i za nastavni predmet Povijest. Učitelji/nastavnici imali su autonomiju i u izradi vlastitih izvedbenih kurikuluma pri čemu su trebali uzeti u obzir epidemiološku situaciju. Ministarstvo je donijelo odluku da kao podršku nastavnicima, učenicima i roditeljima, s ciljem da svi sadržaji i učenje budu dostupni svim učenicima u uvjetima nastave povezanima s bolesti COVID-19, objavljuje videolekcije na svojim stranicama za sve nastavne

predmete koji se poučavaju u predmetnoj nastavi u osnovnoj školi i gimnazijama. Videolekcije su usklađene s temama u okvirnom godišnjem kurikulumu.

Predmetne timove za izradu videolekcija vode viši savjetnici Agencije za odgoj i obrazovanje, a izradu materijala koordiniraju predmetni učitelji/nastavnici.

Voditelj tima za Povijest viši savjetnik Hrvoje Knežević i koordinatorica Karolina Ujaković organizirali su 10. rujna 2020. videokonferenciju za članove predmetnoga tima za izradu videolekcija. Voditelj skupine je upoznao prisutne članove tima s planom snimanja videolekcija, načinom snimanja i rokovima do kada videolekcije trebaju biti snimljene.

Članovi predmetnoga tima podijelili su se po razredima te prema danim uputama započeli s pripremom i izradom videolekcija. Svaka tema, odnosno videolekcija pripremljena je za blok sat kako je i bila preporuka MZO-a prije početka školske godine 2020./2021. zbog epidemioloških mjera. Za sate ponavljanja videolekcije se ne izrađuju.

Unutar timova, po razredima, autori videolekcija su jedni drugima recenzirali pripremljene i snimljene materijale kako bi se izbjegle pogreške te se lakše i smislenije nadovezivale jedna na drugu čineći smislenu cjelinu. Sve su materijale lektorirali lektori Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Gotove videolekcije smo slali koordinatrici koja ih je prosljeđivala u MZO čiji su članovi iste javno objavljivali kako bi bile dostupne učiteljima/nastavnicima i učenicima.

Videolekcije su izrađene na zadanom obrascu PowerPointa uz korištenje isključivo dozvoljenih materijala (tekstova, fotografija, ilustracija, karata...).

Napominjemo, izdavačke kuće su nam izašle u susret i dozvolile korištenje njihovih materijala. Pri izradi smo vodili računa o odgojno-obrazovnim ishodima navedenima u Kurikulumu za nastavni predmet Povijest za osnovne škole i gimnazije u RH te metodičkom oblikovanju nastavne teme. U ostvarivanju ishoda tijekom nastavnoga procesa u videolekcijama smo upotrebljavali različite vrste povijesnih izvora, karata te zadatke izrađene u digitalnim alatima.

Ministarstvo znanosti i obrazovanja je učiteljima/nastavnicima osiguralo podršku i na platformi Loomen gdje je otvorena učionica i-predmeti Povijest OŠ. U toj učionici možemo preuzimati sadržaje namijenjene nastavi na daljinu, razmjenjivati svoja iskustva iz nastave u uvjetima povezanima s bolesti COVID-19 te postavljati pitanja voditeljima i koordinatorima skupina koje izrađuju videolekcije.

Na kraju zaključujemo kako smo se u ovoj specifičnoj situaciji dobro organizirali i prilagodili. Zahvaljujući MZO-u učitelji/nastavnici imaju podršku u provođenju odgojno-obrazovnoga procesa na daljinu. Izrađeni materijali su lako dostupni i kvalitetni, a svakom je učitelju/nastavniku ostavljeno na izbor hoće li ih koristiti ili će izrađivati svoje materijale.

Anita Hršak
Helena Sakoman

Kristi Lonka, *Fenomenalno učenje iz Finske*, Zagreb: Ljevak, 2020., 231 str.

Naklada Ljevak je uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske krajem 2020. objavila knjigu Kristi Lonka *Fenomenalno učenje iz Finske*. Knjigu je

s engleskog prevela Vedrana Gnjidić. K. Lonka sveučilišna je profesorica psihologije obrazovanja. Radi na Sveučilištu u Helsinkiju. Ima bogatu karijeru, doktorirala je u Torontu (Kanada), radila je kao profesorica medicinskog obrazovanja na Karolinska institutu u Stockholmu (Švedska) gdje je osnovala Centar za učenje, radila je kao počasna profesorica u Sveučilišnom medicinskom centru u Groningenu (Nizozemska), izvanredna je profesorica na Sveučilištu North-West u Južnoj Africi, članica je mnogo strukovnih udruga i odbora, jedna je od osnivačica Učiteljske akademija Sveučilišta u Helsinkiju, aktivna je u procesima prilagodbe finskog obrazovnog sustava potrebama obrazovanja za 21. stoljeće koje se u jednakoj mjeri okreće zadovoljavanju potreba učenika i nastavnika. Lonka naglašava važnost njegovanja „mreža“ podrške koje su neophodne za pojedinca, ali i društvo 21. stoljeća. Dijelove knjige napisala je zajedno sa svojim kolegama poslijedoktorandima, doktorandima i diplomandima na taj način je potvrdila svoju tezu da je za uspješno učenje u 21. stoljeću potrebno stvarati zajednice (koje uče ili rade zajedno).

Knjiga se sastoji Predgovora (str. 9.-12.), Uvoda i jedanaest dijelova („Ukratko o finskoj povijesti, jeziku i obrazovnom sustavu“; „Pouke iz psihologije obrazovanja“; „Prva kompetencija: misliti i učiti kako učiti“; „Druga kompetencija: Kulturne kompetencije, interakcija i samoizražavanje“; „Treća kompetencija: Briga o sebi i upravljanje svakodnevnim životom“; „Četvrta kompetencija: Višestruka pismenost“; „Peta kompetencija: Informacijska i komunikacijska tehnologija (IKT)“; „Šesta kompetencija: Vještine za rad i poduzetništvo“; „Sedma kompetencija:

Utjecaj na izgradnju održive budućnosti i sudjelovanje u njoj“; „Učenje utemeljeno na fenomenima“; „Kamo idemo dalje? Vizije za budućnost“), knjiga završava Kazalom (str. 230.- 231.).

U Uvodnom dijelu (str. 13.-16.) autorica objašnjava koncept knjige, ali i daje kontekst finskog pogleda na obrazovanje, obrazovni sustav i njihovu važnost. Naglašava kako još uvijek postoji snažno sjećanje na ulogu profesora i akademske zajednice na izgradnju finskog nacionalnog identiteta, te da se zato i danas profesori imaju važnu ulogu u oblikovanju obrazovanja i obrazovnog sustava. Također naglašava da uspješnost finskog obrazovanja, koja se dijelom dokazuje i na PISA testovima, leži u stalnom propitivanju, mijenjaju, usavršavanju i usklađivanju obrazovnog sustava s globalnim promjenama; digitalizacijom, globalizacijom, multikulturalnim kontekstom, to je država koja brine o svojim građanima i potiče tržište (str. 14.).

Teme koje ova knjiga obrađuje odlično korespondiraju s potrebama nastavnika koji rade u vrijeme kada se obrazovni sustav Republike Hrvatske proživljava reformu, a pred nastavnicima se nalaze novi izazovi cjeloživotnog učenja.

U poglavlju „Ukratko o finskoj povijesti, jeziku i obrazovnom sustavu“ (str. 17.- 31.) autorica daje kratak presjek povijesti Finske, finskog jezika i kulture. Tim kontekstom objašnjava odnos Finaca prema obrazovanju i pristupanju obrazovnim reformama. Ovdje ćemo ukratko navesti da je Finska 1880. prema službenim statističkim podacima imala 97% pismenog stanovništva. Sveučilište je osnovano 1640. Osnovno školstvo je uspostavljeno 60-ih godina 19. stoljeća, a

postalo je obvezno 1921. Institut za obrazovanje učitelja osnovan je 1863., a prva učiteljska diploma je izdana 1866. Unatoč visokom postotku pismenih sve do druge polovice 20. stoljeća Finska je imala tek 10% visoko obrazovanih i tada pristupa reformi uviđajući da je napredak društva i poboljšanje životnog standarda moguća tek s višim stupnjevima obrazovanja stanovnika. Cilj svih finskih obrazovnih reformi od tada je bio stvaranje jednakih obrazovnih šansi za sve učenike u Finskoj bez obzira na društveni status njihovih obitelji. Finski obrazovni sustav se oslanja na visokoobrazovani nastavnički kadar, a učiteljski programi su najpopularniji i teško ih je upisati, primjerice od 2000 zainteresiranih kandidata prima se 120 studenata. Učiteljski fakulteti postoje na osam sveučilišta.

„Pouke iz psihologije obrazovanja“, (str. 32. - 67.) poglavlje je u kojem autorica objašnjava odnos finske sveučilišne zajednice prema obrazovanju nastavnika i podršci koju ona daje nastavnicima (prevođenje recentne literature vezane uz obrazovanje, produkcija udžbenika na finskom jeziku, odabir strategija i pristupa obrazovanju koje najviše odgovara finskom kontekstu). U obrazovanju su se bazirali na proučavanju načina učenja pristupajući tome interdisciplinarno (psihologija obrazovanja i medicina), polaze od toga da je znanje usidreno na kontekstu (str. 34.) te da je metakognitivno znanje važno učiti u školama, jer pravilnim procjenjivanjem vlastitih vještina razmišljanja, rasuđivanja i argumentacije lakše ćemo prihvaćati nove informacije i mijenjati svoje postojeće znanje. U Finskoj je dominantan socio-konstruktivistički pristup učenju (do učenja dolazi u interakciji s drugima), a

kako mladi izvan škole žive i djeluju, pa i obrazuju se u online okruženju potrebno je promijeniti i obrazovne prakse korištenjem novih tehnologija s ciljem stvaranja javnih obrazovnih zajednica. Također je o novim tehnologijama i upravljanju njihovim korištenjem u školama i izvan njih, potrebno učiti jer će se od građana tražiti da kreativno razmišljaju u svakodnevnom životu pri čemu će morati koristiti tehnologiju kako bi se odteretili viška informacija kojima su izloženi, a koje nisu ključne za rješavanje problema. Zato se mora primjenjivati kombinirano ili hibridno učenje (jedan na jedan, u skupini i u virtualnoj okolini). Autorica naglašava da je za uspješno učenje u suvremenom društvu potrebno primjenjivati „pedagogiju informacijskog društva“ (str. 56.) koja motivira, potiče na kreativno razmišljanje i aktivira, osigurava dubinsko učenje i suradničko stvaranje znanja. Zato predlaže problemsko, projektno i obrnuto učenje čime bi se povećala intrinzična motivacija učenika. Razvila je Model poticajnog učenja kojem je između ostaloga cilj približiti školu i vanjski svijet i mlade naučiti kritički misliti, zaključivati i argumentirati stavove.

Slijedi sedam poglavlja koja objašnjavaju sedam transverzalnih kompetencija koje čine finske vještine za 21. stoljeće a koje su definirane u Novom nacionalnom kurikulumu. U poglavlju „Prva kompetencija: misliti i učiti kako učiti“, (str. 68.- 84.) razmatra se kritičko mišljenje čijim vještina učenici trebaju ovladati kako bi mogli razumijevati i interpretirati podatke, informacije, ideje, stajališta drugih. Pri tome proces mišljenja mora biti kreativan i u suradnji s drugima.

U poglavlju „Druga kompetencija: Kulturne kompetencije, interakcija i

samoizražavanje“, (str. 85.- 108.) autorica naglašava da su u suvremenom svijetu socijalne i emocionalne vještine ključne kompetencije svladavanjem kojih se na razini društva mogu biti prevladani kolektivni povijesni tereti, a na razini pojedinca uvježbavanje socijalnih vještina u školi mogu se osnažiti pozitivna ponašanja i kod djece koja nemaju mogućnosti te vještine naučiti kod kuće. Socijalne i emocionalne vještine nastavnika nezaobilazne su za održavanje pozitivne i poticajne razredne atmosfere, a dramski odgoj je nužan u stjecanju ovih vještina jer potiče kreativnost, intrinzičnu motivaciju i maštu.

Poglavlje „Treća kompetencija: Briga o sebi i upravljanje svakodnevnim životom“, (str. 109.- 116.) odnosi se na usvajanje vještina koje će osposobiti pojedinca da upravlja vlastitim vremenom (samostalno slaganje učinkovitog rasporeda i analiza) i samim sobom u digitalno doba (naučiti kako kontrolirati vlastito korištenje digitalnih uređaja, bez zabrana), ima potrošačke vještine (prikriveni marketing kojim ljudi iz javnog života reklamiraju pojedine proizvode i idealizirani životni stil) i usvojene navike zdravog življenja (zdrava prehrana koja je besplatna za sve učenike, fizičke aktivnosti i boravak na otvorenom), te brine za opću dobrobit (atmosferom povjerenja se nastoji suzbiti i spriječiti nasilje u školama).

Autorica u poglavlju „Četvrta kompetencija: Višestruka pismenost“ (str. 117.- 133.) pojašnjava sve veću važnost ovladavanja vještinama različitih pismenosti (uz tradicionalnu čitalačku) u svijetu koji je prepun različitih vrsta informacija kojima mladi moraju ovladati na način da ih razumiju kada ih primaju, ali i da ih na isti način znaju i dati. Primjerice

to su, jezične, auditivne, gestikulacijske, prostorne i multimodalne informacije. Naglašava se kako se ova kompetencija blisko isprepliće s poznavanjem vlastitog kulturnog konteksta, ali i znanja da onaj koji informacije prima ne mora imati isti kulturni kontekst, te da će informacije čitati na drugačiji način. Također, učenici moraju ovladati znanstvenim vokabularom i terminologijom struke i znati ih razlikovati od svakodnevnog govora.

Poglavlje „Peta kompetencija: Informacijska i komunikacijska tehnologija (IKT)“ (str. 134.- 155.), bavi se potrebom usklađivanja količine vremena i važnosti IKT u životima učenika u školi i izvan škole. To usklađivanje kao i određivanje svrhovite pedagoške digitalizacije škola (kako i u kojim situacijama se koristiti tehnologijama te naučiti učenike služiti se njima) je cilj novog finskog obrazovnog kurikula. Autorica smatra da neće biti dovoljno samo korištenje IKT već da će biti nužno i poznavanje načela programiranja i zakona *online* komunikacije (gdje međugeneracijsko učenje dolazi najviše do izražaja).

Autorica upozorava da je budućnost mladih što se zapošljavanja tiče vrlo neizvjesna, a o načinima na koji finski obrazovni sustav planira nositi se s time objašnjava u poglavlju „Šesta kompetencija: Vještine za rad i poduzetništvo“ (str. 156.- 166.). Finski kurikulum priprema učenike za nesigurnost, a socijalna država budući pretpostavlja da će sve veći dio ljudi ostajati bez zaposlenja ili raditi kao poduzetnici koji možda neće ostvarivati dovoljno prihoda za život, uvesti „građansku plaću“ ili „temeljni prihod.“ Zbog brzih promjena i globalizacije učenike treba naučiti poduzetnički misliti

(poduzetnička svijest, vidjeti prilike tamo gdje ih drugi ne vide) i imati poduzetnički profil osobnosti (otvorenost prema novim poticajima, ekstrovertiranost i savjesnost). Otvorenost ovdje podrazumijeva stvaranje mreže stručnosti, jer pojedinac danas ne može pokriti sve kompetencije i vještine, te je zato potrebna suradnja.

Poglavlje „Sedma kompetencija: Utjecaj na izgradnju održive budućnosti i sudjelovanje u njoj“ (str. 167.- 178.) razlaže važnost korištenja školskih situacija koje bi učenike učinile sposobnima aktivno utjecati na vlastiti život, ali i na život zajednice. Samo ukoliko se prema učenicima budemo ponašali kao prema odgovornim članovima školske zajednice koji mogu i moraju preuzeti neke inicijative i koji su odgovorni za ishode svog djelovanja učenici će se osjećati kao samostalni i sposobni članovi zajednice/ društva. Samo ukoliko učenici budu živjeli demokraciju u školi, moći će naučiti što je demokracija, kako se ponašati da bi oblikovali svoju budućnost na demokratski način.

„Učenje utemeljeno na fenomenima“ (str. 179.- 200.) autorica u ovom poglavlju još jednom naglašava važnost učenja koje mora biti povezano sa stvarnim životnim situacijama, jer samo tako učenici mogu razviti vještine za rješavanje većih životnih problema. Holističkim (i interdisciplinarnim) pristupom obrazovanju ne dovodi u pitanje predmetnu organizaciju nastave (bitno je razviti ekspertizu u jednoj disciplini, ali ljudi ne razmišljaju u jednom predmetnom području), već potiče kreativnost u nastavi, stavljanje u širi kontekst, postavljanjem istraživačkih pitanja i analizom fenomena suvremenog društva (siromaštvo, održivi razvoj, globalna ekonomija). Prema autorici učenje

utemeljeno na fenomenima ide i dalje od učenja primjerice povezanom u STEAM područje, jer ne oduzima važnost nekim disciplinama, područjima i domenama, već dozvoljava i potiče viđenje njihovih povezanosti iz individualne istraživačke perspektive. Model koji autorica predstavlja u ovoj knjizi počiva na Plutarhovoju „nije um ljudski prazna čaša koju treba napuniti, već vatra koju treba zapaliti“ tako da i u ovom poglavlju predstavlja tzv. I-model nastave (postavljanje istraživačkih pitanja, ili od prije poznati heuritički model razgovora). Za uspjeh nastavnih procesa utemeljenih na fenomenima potrebno je u njih integrirati suvremene tehnologije, te provoditi samo vrednovanje i vršnjačko vrednovanje.

U završnom poglavlju „Kamo idemo dalje? Vizije za budućnost“ (str. 201.- 229.), autorica zaključuje da je za stvaranje miroljubivog i modernog društva potrebno ulagati u obrazovanje, te da je nemjerljiva prednost ukoliko je obrazovanje besplatno i dostupno svima. U središtu reformi obrazovanja uz učenike, moraju biti i učitelji kao partneri i su-oblikovatelji.

Knjiga Kristi Lonka, *Fenomenalno učenje iz Finske* iznimno je koristan priručnik nastavnicima za osmišljavanje nastavnog procesa na godišnjoj, tematskoj razini i/ ili u svakodnevnom radu. Vrijeme izdavanje ove knjige kod nas odlično se poklopilo s uvođenjem novih kurikulumuma za osnovne škole i gimnazije, kao i za situaciju provođenja nastave na daljinu prouzročenom pandemijom.

Dijana Dijanić Pleško

David Grossman, *Kad je Nina znala*, Fraktura, 2020.

Knjiga „Kad je Nina znala“ u nakladi „Fraktura“, 2020. je novi roman jednog od najvažnijih izraelskih pisaca i poznatog mirotnog aktiviste Davida Grossmana (s hebrejskog prevela Andrea Weiss Sadeh), koji je dobitnik mnogih međunarodnih nagrada a ujedno i jedan od kandidata za Nobelovu nagradu za književnost. Prvi razlog za golemi interes čitatelja za ovaj novi roman je što su mnogi već pročitali njegova djela „Do kraja zemlje“ i „Ušao konj u bar“. Drugo, zanimljivo je što je ovaj roman inspiriran istinitom sudbinom Židovke koja je porijeklom iz našeg Čakovca. Treće, zasigurno će dodatno mnoge zainteresirati njegov novi roman jer je na ovogodišnjem 8. Festivalu svjetske književnosti održanom od 3. do 12. rujna u Zagrebu bilo posebno najavljivano predstavljanje ove njegove nove knjige u Hrvatskoj (naslov izvornika „When Nina Knew“, David Grossman, 2019.). David Grossman je više puta rado viđen naš gost, a ovaj put s njim je Seid Serdarević, glavni urednik „Fraktura“ i programski direktor Festivala svjeske književnosti vodio online razgovor nastavljajući tradiciju popularne ali i prestižne tribine „Razotkrivanje“. Razgovor je bio emitiran na Hrvatskoj televiziji u petak, 11.9.2020. i mnogi ma je bio doživljaj ovaj jedinstven susret s poznatim piscem i njegovim djelom. Također se o Davidu Grossmanu i o novom romanu moglo pročitati gotovo u svim našim najznačajnijim sredstvima javnog informiranja (Jutarnji list, Večernji list, Novi list).

U romanu „Kad je Nina znala“ opisana je slojevita priča, ustvari sudbina triju

žena a temelji se na stvarnom životu Eve Panić Nahir, koja u romanu nosi ime Vera Novak. Zatim su tu likovi koji pričaju svoje priče - njena kći Nina i unuka Gili, a istaknuto mjesto u romanu zauzima Refael, sin Tuvia, drugog Verinog supruga. Nije čudno da je David Grossman napisao taj roman upoznavši Evu i da ga je inspirirala njena sudbina, jer svakoga tko ju je upoznao ganulo je njeno pripovijedanje o velikoj ljubavi s prvim mužem i njena beskompromisna osobnost i tragične posljedice koje su odredile njenu sudbinu. Istinita je to priča o romantičnoj ljubavi mlade Židovke i konjičkog oficira koji su prevladali sve prepreke usprkos društvene različitosti. I poslije njegove tragične smrti u istražnom zatvoru u Beogradu nije ga se odrekla. Ona ga voli zauvijek. Upravo zbog toga je osuđena na kaznu koju izdržava na Golom otoku odnosno Svetom Grguru, da bi poslije toga zauvijek otišla u Izrael. O njoj je čak napisana knjiga s nizom svjedočanstava, a poznati književnik Danilo Kiš posvetio joj je seriju od četiri televizijske emisije. Sama Eva Panić Nahir u dokumentarcu o njoj pod naslovom „Goli život“ govori da ju je Danilo Kiš čak zvao u Pariz, želio je nešto više napisati o njoj, no odlazak na put nije joj tada bio moguć jer je u to vrijeme njen drugi suprug bio je bolestan, pa nije mogla napustiti Izrael.

Treba podsjetiti da je otada ona dolazila nekoliko puta u Hrvatsku, a posljednji dolazak bio je godine 2014. tijekom održavanja programa „70 godina sjećana – ne zaboravimo zločine“ u organizaciji Židovske općine Čakovec i grada Čakovca kada joj je dodijeljena titula počasne građanke Čakovca. Ona je bila i inicijator bratimljenja Čakovca i grada Kiryat Tiv'ona

u Izraelu gdje je živjela. Na svečanoj komemoraciji na židovskom groblju Eva Panić Nahir svojom pojavom iako sitne krhke građe djelovala je snažno i odvažno. Ona i njena obitelj kao Židovi svjedoci su i žrtve tragičnih progona i stradanja Židova. Stajala je uspravno usprkos svih gubitaka u životu a vjerojatno su baš tada u njenom sjećanju i mislima prolazile drage osobe o kojima je rado pripovijedala. Imala sam sreću da je tom prigodom u Čakovcu upoznam, sjedim pokraj i tada je i meni ispričala svoju životnu priču koja me je fascinirala kao i sve koji su je upoznali. Njen život ujedno je povijest događanja na našim prostorima, od razdoblja pred Drugi svjetski rat, doba rata do nemilih događaja u bivšoj Jugoslaviji. Potresno je i začudno da su se mnogi koji su se borili za svoje ideale, usprkos svemu ostali vjerni svojim idejama. Priča je to o ljubavi i hrabrosti, ujedno o odlascima u Izrael u kojem mnogi nalaze novu domovinu, ali i o lijepoj povezanosti s krajem u kojem su se rodili i proveli dio života.

Naime Eva Panić Nahir rođena je 3. kolovoza 1918. u Čakovcu kao Eva Kelemen, najmlađa je od triju kćeri Eme i Bele Kelemen. Odrasla je u imućnoj židovskoj obitelji, pred punoljetnost na maturalnom plesu upoznaje vojnog časnika, svog budućeg muža Radoslava Panića. Njihova ljubav o kojoj je Eva rado pričala s nježnošću i ponosom obilježila je njen život i sudbinu njene obitelji. Naime nakon pet godina poznanstva vjenčali su se i otišli živjeti u Beograd. Početkom Drugog svjetskog rata Radoslav kojeg je zvala Rade je mobiliziran. Ona kao Židovka se spašava odlaskom k njegovoj obitelji u malo selo Kruševicu u Srbiji, dok su njeni roditelji odvedeni u logor Auschwitz. Kako je njen

suprug na strani partizana, završava rat na visokom položaju. Odmah po završetku rata rađa im se kći Tijana. Ali 1951. godine UDBA je pritvorila Evina supruga koji se u zatvoru ubio, ne mogavši prihvatiti lažne optužbe o izdaju. Ona ne pristajući da ga se odrekne deportirana je na otok Sveti Grgur gdje je u Ženskom logoru prisiljena na težak rad i izložena fizičkom mučenju i psihičkom zlostavljanju. Otok napušta 1953., no kasnije na slobodi traga za istinom o pokojnom mužu, dokazuje njegovu nevinost, pronalazi ga u zajedničkoj grobnici i prenosi na groblje u njegovo rodno mjesto čime stiče divljenje njegove rodbine. Njena kći Tijana 1964. emigrira u Izrael, a 1966. i Eva odlazi u kibuc Sha'ar HaAmakim koji se nalazi između Haife i Nazareta i u kojem je do smrti živjela.

Kibuc - (hebr. qibbūš [kibu:'c]: okupljanje, zajednica, mn. qibbušim), zajedničko naselje zatvorena tipa, društvene komune koje su se počele osnivati oko 1910. u Izraelu a kasnije i u drugim zemljama ali nisu odigrali tako važnu ulogu kao što su kibuci u Izraelu, koji su čak bili značajni za stvaranje i razvoj Izraela. Nekada su stanovnici kibuca bili ograničeni, previše su određivali život pojedinca u njemu, danas su reformirani. U Izraelu se članovi kibuca uglavnom uzdržavaju radom u poljoprivredi (uzgajaju najbolje sorte voća), iako se u novije vrijeme bave i drugim poslovima, na primjer postoji u Izraelu kibuc u kojem se svi bave vrhunskim baletom i uspješno gostuju po čitavom svijetu. Mnogi u toj organizaciji osjećaju sigurnost, tamo su sportski tereni, bazeni, škole, ambulante, ali neki ne vole takav način života.

Jedan od značajnih ličnosti koji veliki dio života proveo u kibucu (proveo je

preko 30 godina) je poznati književnik Amos Oz, koji je napisao zbirku pripovijedaka pod naslovom, „Među svojim“ u kojima je opisao sve dobre i loše strane života u takvoj zajednici iako se od tada i tamo život dosta promijenio, a značajno je da danas postoji u Izraelu mogućnost izbora, prema želji afinitetu, svjetonazoru.

U Izraelu se Eva po drugi put tamo udala za uglednog agronoma Moshea Nahira, udovca i ona odgaja njegova dva sina, koji i poslije očeve smrti 1997. po njenom pričanju nju poštuju kao da im je prava majka. O tome mi je puno pripovijedala prigodom boravka u Čakovcu kada sam je i upoznala, a i u kasnijem dopisivanju koje smo nastavile. Posebno je hvalila život u kibucu i veliku brigu o starijima. Detaljno je pričala o svom životu u Izraelu u kibucu, oduševljena vegetacijom koja okružuje njen dom, u kojem je bila jako zadovoljna. Obzirom da je radila kao dijetetičarka u kibučkoj kuhinji ona tamo i u dubokoj starosti i dalje vitalna s radošću volontira i bavi se humanitarnim radom obilazeći stare i bolesne u svom malom vozilu za golf, te uz to svakodnevno uživa u vožnji do bazena. Pričala je o veoma toplim odnosima sa sinom svoga drugog muža koji je dolazio po nju da bi s njegovom obitelji provodila šabatne večeri. Preminula je 18. srpnja 2015. u 97. godini, a gotovo do smrti dopisivala se sa svojim prijateljima i poznanicima. Meni je slala elektroničku poštu punu optimizma. Često je slala svoje fotografije, po njenim riječima u maloj „jurilici u kojoj se svakodnevno vozi kroz kibuci s kraja na kraj kako bi posjetila stare i bolesne“, a koji su čini mi se gotovo svi bili puno mlađi od nje. Tako je svatko upoznavši gospođu Evu, saznao

za romantičnu priču s tužnim završetkom o čemu je iskreno pričala. Nizala je sjećanja o voljenim osobama, o majci koja ju je podržavala, o mladenačkim danima pred Drugi svjetski rat kada je u njen život ušao „njen Rade“. U isto vrijeme to je divna i dirljiva ljubavna priča zbog koje je proživjela sve strahote robijanja, a kasnije nastavila borbu da dokaže nevinost svog muža. Posebno je potresna njena potraga za njegovim tijelom i prepoznavanje u zajedničkoj grobnici za mene i sigurno za mnoge je šokantno. Poznanstvo s Evom Panić Nahir i što smo se gotovo godinu dana skoro do njene smrti sredinom 2015. dopisivale - obogatilo mi je život. Zadivljujuća je njena snaga i visoka ljestvica vrijednosti zbog kojih je sve preživjela, velika snaga u toj maloj ženi, postojanost i vjernost idealima za koje je u to doba živjela sigurno je fascinirala svakoga tko ju je imao čast upoznati, a to spominje i David Grossman u svojoj *Zahvali* na kraju knjige. Zato je Eva sa svojom sudbinom morala zainteresirati mnoge koji su o njoj pisali i snimati filmove. Njena sudbina je ujedno i životni put mnogih u dugo prešućivanim Titovim logorima. Tako je ona bila inspiracija Davidu Grossmanu za roman kao što mu je bila i stvarna pogibija njegova sina u ratu. Prema iskazu samog pisca bio je poticaj i ideja vodilja stradanje sina Urija u njegovom romanu „Do kraja zemlje“ u kojem majka, u romanu Ori odlazi od kuće i luta zemljom samo da je ne sustigne tragična vijest o smrti njenog sina. O tome je David Grossman potresno govorio 2016. prigodom posjeta Zagrebu na predstavljanju tog romana u velikoj dvorani na Zagrebačkom velesajmu i na drugom susretu i razgovoru s publikom na Tribini u Booksi.

Treba zahvaliti nakladniku „Frakturi“ koja je omogućila te nezaboravne susrete s poznatim književnikom, dobitnikom mnogih nagrada, uključujući francusku Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres, njemačke Buxtehuder Bulle, rimske Premio per la Pace e l'Azione Umanitaria, Premio Ischia – međunarodnu nagradu za novinarstvo, izraelsku nagradu Emet i nagradu Albatros Fondacije Guntera Grassa. Za djelo „Ušao konj u bar“ dobio je 2017. međunarodnu nagradu Man Booker International, a 2018. nagradu Države Izrael za književno stvaralaštvo. David Grossman rođen je u Jeruzalemu 1954., napisao je uz mnogobrojna beletristička djela i više knjiga za djecu koja su prevedena na trideset i šest jezika u čitavom svijetu. O važnosti prevođenja čuli smo od samog pisca kada je ispričao da je kod nas u Sisku svojedobno organizirao radionicu na koju je pozvao prevoditelje njegovih djela iz različitih zemalja. Njihova razmjena iskustava i problemi s kojima se susreću u prevođenju dragocjeno je iskustvo bilo za samog autora. A u romanu „Kad ni Nina znala“ različitim hebrejskim jezikom govori Vera, koja je naučila taj jezik kao odrasla osoba od njene unuke Gili koja je glavna pripovjedačica i govori suvremenim jezikom komunikacije među mladima.

Čitav razgovor s Davidom Grossmanom bio je snimljen u Izraelu u nemogućnosti njegova dolaska zbog korone ali bio je odlično vođen pa smo također saznali da ga je Eva Panić Nahir osobno zvala i željela je da napiše nešto o njoj. Upoznao ju je prije 23 godine ali naravno puno toga u romanu je fikcija, naročito priča o njenoj unuci. Također se Eva složila da piše o njoj iako to neće biti dokumentarna proza, dapače rekla je da je baš zanima da „sazna još nešto

o sebi“ što će napisati umjetnik. Naime u romanu „Kad je Nina znala“ uz glavnu nositeljicu radnje - Vere, stare gospođe koja slavi rođendan i svi je obožavaju pa ona priča o svom životu tu je još njena kći Nina, također žrtva tragičnih okolnosti. O svojim osjećajima i sjećanjima pripovijeda Nina, koja dugo majci ne oprašta njeno nepristajanje da se odrekne svog muža. Tako Nina majčin odlazak na izdržavanje kazne doživljava traumatično, kao da je time majka nju izdala, naime dvije i pol godine napustivši je kao šestogodišnju djevojčicu mala Nina ostaje kod majčine sestre gdje nije bila sretna. Dugo Nina nosi gorčinu, odlazeći u svijet, osvećuje se na neki način majci, sama u potrazi za ljubavlju, godinama često ponire u ništavilo. Na poslijetku, sada teško bolesna uviđa majčine razloge nepristajanja da se odrekne čovjeka za kojeg smatra da je ispravan, beskrajno dobar i pošten ali je nepravedno optužen. Ipak, Nina koja godinama luta svijetom od Rotterdama do New Yorka sada s Arktičkog otoka dolazi kao i svi ostali na proslavu majčinog devedesetog rođendana, na neki način okuplja obitelj. Na toj proslavi u čast majčinog rođendana Nina ponovo susreće Refaela koji se sjeća njihovog neslavnog upoznavanja u mladosti i baš opisom tog prvog njihovog susreta prije puno godina počinje roman. Puno toga naravno je u romanu fikcija. Tako usprkos svemu Nina ipak sudjeluje sa svojom kćerkom Gili u velikom obiteljskom okupljanju. Vera poput stvarne Eve na svoj šarmantan način ponovo pripovijeda o svom prvom mužu, jer to je neponovljiva romantična ljubavna priča o „dva bića kojima su duše jedno“. Čak priča da njen drugi muž iz Izraela s njom odlazi na grob u Srbiju i

govori da njen prvi muž – u romanu Miloš ostaje i dalje jedina ljubav njenog života. U romanu govori na simpatičan način i često duhovito svima - djeci i unucima i više puta ponavlja priče, ujedno smiješne i tužne događaje iz svog života. Na kraju čak svi zajedno, ona s Ninom, unuka Gili i Refael-Rafi koji je još uvijek zaljubljen u Ninu odlaze na Goli otok, kako bi se osvjedočili kakvo je to mjesto - mali otok pun kamenja, gdje je njihova majka i baka provela više od dvije godine i pritom snimaju film. Veliki dio romana je upravo opis njenog užasnog boravka na otoku gdje su odvođeni osuđenici poslije Informbiroa, a Grossman je sigurno i na temelju pripovijedanja brojnih svjedoka vjerno opisao mnoge prizore mučnih tortura i izživljavanja na suncu, po vjetru i kiši. Sve što su kažnjenici na Golom otoku doživljavali posljednjih godina iznosili su u javnost, o besmislenom nošenju kamena na vrh brda i poslije natrag s vrha brda i maltretiranjima od strane drugih zatvorenica, o tome se puno pisalo i snimali su se filmovi tek posljednjih godina. Upoznavši Evu Panić Nahir osobno je Grossman bio duboko potresen životnom pričom jedne male žene snažnog duha, Židovke iz dalekog Čakovca, koja je po njegovim riječima i u njegovoj zahvali, dodatku na kraju knjige postala simbol za hrabrost i ljudskost u najstrašnijim mogućim okolnostima. I sam iz Izraela u kojem doživljava traumatično iskustvo rata posebno je pokazao zanimanje da upozna fenomen kada dojučerašnji susjedi postaju neprijatelji. A svu tragiku i ljepotu njene sudbine koja ostaje vjerna sebi usprkos svima i svemu - kroz priču njene nesretne Nine i riječi njene odvažne unuke - ovekovečio je svojim romanom. Možda se više puta kaže da „i sam život

piše romane“, ali postoje neobične sudbine koje su nekada poput izmišljenih priča. Ali da se napiše roman, da osobe pred nama ponovo ožive, govore nam, pate, mrze i opraštaju, propovijedaju nam i sve to čitamo duboko potreseni a pritom uživamo u načinju pripovijedanja, riječima pisca, njegovim opisima i dijalozima njegovih likova – može samo pisac kakav je David Grossman.

Kritika o romanu:

„Pretvoriti jednu pripovijest temeljenu na stvarnim događajima u stvarnu pripovijest, ‘univerzalnu i preciznu, mučenu sudbinom i uljepšanu silnom čovječnošću’, zahtijeva mudrost pripovjedača kakav je David Grossman.“ – Avvenire

„Grossman zna kako o ljubavi i obitelji govoriti s razumijevanjem i sućuti, čvrsto vjerujući u obje.“ – Makor Rishon

„Pripovijest koja grije svojom ljudskom toplinom. Grossman voli ljude i svoje likove, što je hvalevrijedna kvaliteta, ali prije svega – veličanstveno književno sredstvo... Njegova radoznalost i empatija osvajaju čitatelja.“ – Ynet

Narcisa Potežica